

Miska János:

Magyarok a kanadai irodalomban

Hungarika tanulmányaim során jutottam el a kanadai történészek, közgazdászok és szépírók magyarokról szóló írásaihoz. Ezeket rendszerbe foglalva, kellő dokumentálással közreadtam angol nyelvű bibliográfiákban, s magyar nyelvű tanulmányokban. Érdekes azonban részletesen szólni arról, hogyan látja Kanada népe magyarjait tudományos és szépirodalmi alkotásai tükrében?

A magyarsággal foglalkozó kanadai irodalom első pillantásra késeinek és szegényesnek tűnik. Azt el kell ismernünk, hogy eléggé alacsony a velünk, s főleg az úttörő bevándorlókkal foglalkozó monográfiák, tanulmányok és szépirodalmi munkák száma. Ez különösen szembetűnő a más népcsoportok tömeges anyagához viszonyítva. Kanada az elmúlt évtizedekig kis nemzetnek számított, s tudósai és politikusai szinte ámulattal vonzódtak a nagy anyaországokból származó nemzetiségiekhez.

Az adott irodalom tüzetesebb vizsgálata azonban azt mutatja, hogy – a magyarság létszámát és eredményeit tekintve – nem is olyan elenyésző a velünk foglalkozó kanadai irodalom. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a négykötetes, *Canadian Studies on Hungarians* című bibliográfiám, mely több mint kétezer kiadvány, referenz munka, monográfia, disszertáció, tanulmány, recenzió, levéltári anyag, s főleg irodalmi munka adatait sorolja fel a múlt század elejétől.

Az angol és francia kanadai hungarológiát két fő csoportja oszthatjuk: tudományos és szépirodalmi művekre. Lássuk az összmagyarság helyét ezek mindegyikében.

A tudományos irodalomban:

A hungarológiához tartoznak a kanadai magyarság történelmi, szociológiai, demográfiai, vallási, nevelésügyi, bevándorlási kérdéseivel foglalkozó kiadványok. Kronológiai szempontból az első elfogadható hungarika írások enciklopédiákban jelentek meg, s általános leírást adtak az őstelepes magyar bevándorlásáról, települési sajátosságairól, szokásairól, beilleszkedéséről. Ezeket megelőzően, a század elején napvilágot látott néhány kiadvány egyházi személyek, misszionáriusok tollából.

Az első ilyen munka az 1908-ban megjelent, James S. Woodsworth metodista misszionárius *Idegenek a kapuink előtt* című könyve, mely Kanada századeleji gazdasági, települési, népesedési helyzetét örökíti meg társadalmi szempontból. Woodsworth a bevándorlók elképesztő kihasználást morális alapon is elítélte. Kipling népszerű nacionalizmusával szemben, amely szerint „A portámon élő idegent, legyen bár jóakarátú, mert más nyelven beszél, nem értem lelkiségét”, Woodsworth azt tanította, hogy „Az idegen ajkút éppen úgy kell szeretned, mint tennen magadat”.

Woodsworth nem volt szakképzett antropológus, de járatos lehetett a korabli szociológiai vonatkozású irodalomban, mely a modern ipari forradalom társadalom-kihatását tárta fel. Woodsworth vallási szempontból is elítélte az embernek ember által való kihasználását. Igyekezett megérteni a bevándorlókat, tanulmányozta hagyományaikat, kultúrájukat. Néprajzi adatokat gyűjtött róluk, s jóindulatú ismeretanyaggal próbált javítani a helyzetükön. A magyarokat kissé zárkózott, letargikus népcsoportnak, de alapjában véve munkaszerető népnek tartja.

Megjelent egy füzetecske az elsőtelepes magyarokról, Joseph Jules Pirot katolikus lelkész tollából, 1910-ben Egyévi küzdelem az igaz hit védelmében címmel. Ebben a magyarul nem beszélő, belga származású magyar egyházközség lelkésze szenvedélyesen támadja az „eretnek” Kováchy Lajos, Érdújhelyi és Németh Pál „eretnek” lelkészeket, s velük együtt a Magyar Testvéri Szövetség tagjait, akik annyiban „vétkeztek” az igaz hit ellen, hogy magyar nyelvű papokat kívántak magyar gyülekezeteik élére.

A húszas és harmincas évektől kezdtek megjelenni szaktanulmányok képzett történészek tollából, amelyek szociológiai, gazdasági és politikai szempontból vizsgálták a magyar bevándorlók szerepét Kanadában.

Ugyanebben az időben kezdett Watson Kirkconnell foglalkozni a magyar, s általában az európai bevándorlók helyzetével. Az 1928-ban megjelent „Western immigration” című tanulmányában elsőnek emeli fel szavát a rasszista viszonyok között élő préri bevándorlók érdekében. Erről a témáról fél évszázaddal később Howard Palmer, Jean Burnet és mások hasonló érzelmekkel, de szakavatottabban szólnak.

A szakirodalom a második világháború, s főleg az októberi forradalom után foglalkozott behatóan a magyarokkal. A korábbi általános leíró cikkeket, rövid monográfiai bekezdéseket tárgyi szempontból specializált tanulmányok és egyetemi tézisek váltották fel. Megjelent pár átfogó könyv, köztük a Palmer házaspár, Howard és Tamara monográfiája az albertai magyarság történetéről, Donald Willmott munkája a bevándorlók szolidaritásáról Esterháza környékén 1882 és 1940 között.

Az ötvenes évektől azonban népszerűvé vált a menekült magyarok részletes tanulmányozása felekezeti, foglalkozásbeli, nevelésügyi, nyelvi szempontból. A kutatók a letelepedés, beilleszkedés, asszimilálódás gyakorlati és lélektani problémáit vizsgálták egyetemi tézisekben és tanulmányokban. Hatalmas irodalma van az 56-os forradalomnak és menekültjeinek is. Hidas Péter „A kanadai visszhang” című tanulmánya a forradalommal foglalkozó országközi dokumentumok és kiadványok sokaságát tünteti fel. Neves újságírók és közírók foglalkoztak a menekültekkel. Számottevő irodalma van a soproni erdőmérnöki fakultásnak is.

A hetvenes évektől, a kétnyelvűség és multikulturális törvényt követően, kimerítő szakkönyvek jelentek meg az új társadalmi helyzetről, a bevándorlók szociológiai, közgazdasági, politikai, társadalmi jelentőség tanulmányozva. Ezek az összehasonlító munkák nem kifejezetten egy-egy nemzetiség, de a bevándorlók sajátosságai alapján elemzik azok jelentőségét a nemzetgazdaságban. Első ízben napvilágot látnak tudományos felmérések a Kanadában létező rasszizmusról, a vallási felekezetek, s főleg a mormonok, mennoniták, valamint a kisebbségi kelet-európai bevándorlók példái alapján illusztrálva az eddig elkendőzött társadalmi visszaéléseket.

Itt kell megemlítenünk a magyarsággal foglalkozó okiratokat is. Ezek lehetnek hivatalos dokumentumok: törvényhozással, bevándorlással, földfoglalással, közbiztonsággal kapcsolatos iratok, és félhivatalos vagy privát levéltári dokumentumok. A bevándorlás 1917-ig a Földművelésügyi Minisztérium hatáskörébe tartozott. Ez követően két új minisztérium, a Bevándorlásügyi és a Belügyminisztérium foglalkozott a bevándorlás és letelepedés ügyével. Az évszázados hivatalos dokumentumok a National Archives of Canada birtokába jutottak. Itt őrzik a fenti minisztériumok anyaga mellett a bevándorlókkal foglalkozó, más hivatalos

szervek: az Igazságügyminisztérium, a Külügyminisztérium, a Titkos Tanács, valamint a Kanadai Királyi Lovascsendőrség iratait, a sajtó cenzor, a nagy vasútvállalatok (a Canadian National Railways és a Canadian Pacific Railways) okiratait.

A hivatalos dokumentumok mellett vannak a nemzeti és tartományi levéltárakban őrzött félhivatalos és magánjellelű okiratok is, egyházi értesítők, sajtókivágások, levelezések, kéziratok, memoárok, irodalmi próbálkozások, családi albumok, fényképek. Ezek dokumentálása megtalálható a hungarika bibliográfiámban s annak kiegészítőjében.

Az angol nyelvű irodalom általában pozitívan mutatja be a magyarságot. Van néhány kiadvány, mint James Gray dokumentumkönyve, mely rendőr-jelentések és egyéb bünyügyi okiratok alapján foglalkozik a préri világ életével. Ebben az ősbéveándorló magyarok, a szomszédainkkal egyetemben eléggé negatív színben jelentkeznek. A kedvezőtlen hírnév alapján nem is csoda, ha némely kanadai azt tartja rólunk, hogy sok bevéándorló alig különbözik a haszontalan vörös indiántól. James Gray verekedő, iszákos szlovákokról, szerbekről, horvátokról ír, akiken csupán a magyarok tesznek túl. A mieink, állítólag a bányamunka végeztével teleöntötték a fürdőkádat sörrel, körülülték és hazavágyó nótaszóval vedelték a hűsítő italt. Ha évésre szottyant kedvük, kenyeret aprítottak az éltető nedűbe s azt kanalazták.

Volt negatív sajtóvisszhang az 56-os „hivatásos” forradalmárokról is. Szemünkre vetette némely újság, de még pár országközi képviselő is, hogy válogatóság, izgágák és dologkerülők vagyunk. Otthon nem fértünk a bőrünkben, mondták, s most idejöttünk bajt csinálni.

Az elfogulatlan közírók és történészek azonban Kanada magyarjait szorgalmas, tehetséges s hasznos nemzetiségnek tartják. Van, aki úgy nyilatkozott, hogy ebben a népcsoportban nem csalódott, a magyarokra mindig büszke lesz.

A szépprózában:

A kanadai szépirodalom igyekszik nyomon követni a nemzet életében lejátszódó társadalmi jelenségeket. Az évszázados bevéándorlások, a nagy népvándorlások a végeleáthatatlan préri meghódítása idején, a képzeletet felülmúló, több ezer kilométeres vasútvonalak lerakása eddig még nem szült igazán nagyméretű műveket. Kivételt képeznek a közíró, Pierre Berton: *The National Dream*, *The Last Spike* és más panorámás történelmi krónikák.

A kanadai szépprózában azonban jól kimutathatók a társadalomalakító jelenségek, mint a multikulturalizmus térhódítása. A hatvanas évektől napvilágot látott regények egyre nagyobb figyelmet szentelnek az újkanadások jelenlétének. Ebben fontos szerepet játszanak maguk a bevéándorló írók, a mi esetünkben John Marlyn, Szohner Gábor, Vizinczey István, Jónás György, akik angol nyelvű regényeikben úttörő munkát végeztek az új fészekrakás bonyolult folyamatának a leírásában.

A bevéándorló fészekrakásnak két alapvető fázisa van. Az első – a szociológus Kósa János szerint – az asszimilálódás, a letelepedés stádiuma, mely erősen gazdasági jellegű, s magába foglalja az egyéni egzisztencia – s nem csupán az ideiglenes megélhetés, de egy állandó életforma – megteremtéséhez szükséges külső körülményeket. A második fázis – bár kronológiai szempontból nem feltétlenül követi az előbbit – a beilleszkedés, az integrálódás stádiuma, mely sokkal komplexebb tünemény az elsőnél. A bevéándorlónak a befogadó ország törvényeihez és társadalmi szokásaihoz való alkalmazkodása ugyanis mélyenszántó lélektani

művelet eredménye, az örökölt hagyományokkal való fokozott leszámolás és az új életforma átvételének elkerülhetetlen konfliktusa.

Az angol-kanadai szépprózában megtalálható mindkét fázis. A legkifejezőbb etnikus regények a fent említett magyar írók tollából származnak. Szohner Zigi nevű hőse, Vizinczey Vajda Andrása, Jónás Kázmérja rendre átesik mindkét fázison, több-kevesebb sikerrel. Marlyn pedig a második, s drámaibb korszakban ábrázolja fiatal, másodgenerációs hőst, Hunyadi Sándort. Ezekkel az írókkal részletesebben foglalkoztam „Angol nyelvű szépprózánk” s „Magyar irodalom Kanadában” című esszéimben. Jelen vizsgálódásunk tárgya a nem magyar eredetű munkák vallatása.

A tudományos irodalomhoz hasonlóan, az angol nyelvű széppróza is elég későn fordított figyelmet a magyar bevándorlókra. Ez részben azzal magyarázható, hogy a századeleji bennszülött társadalom a kor erkölcsi és hitéleti szellemében védőfalakat húzott maga köré az idegen elemek térhódítása ellen. A húszas-harmincas évek szépprózája is a puritán törvényeket igyekszik megvédeni az amerikai pálinkacsempészek, lóköttők és egyéb felforgatók siserahadától. Mi tagadás, a victoriánus eszmék képviselői gyanakvással fogadták a burdosházakban meghúzódó újkanadás bányászokat, alkalmi munkásokat és a vonatok tetején kucorgó ágrólszakadtakat.

Másrészt azzal indokolható kései megjelenésünk a szóban forgó irodalomban, hogy az elszigetelő régiókban nevelkedett kanadai író, legjobb szándéka mellett is nehezen tudta megkülönböztetni egymástól a tarkabarka, idegen ajkú néptömeget, a köztudatban élő „bunkó” szlávot a „hun”-ná degradált némettől, a „dégó” olasztól, vagy a „hunky” magyartól. S ha némelyik mégis tollra vett egy-egy statisztaszerű alakot, azon érezni lehetett az intim kapcsolat hiányát. Ralph Connor színes préri regényeiben, s különösen a Sziklás hegység övezetében játszódó sorozatában ott vannak a századeleji szesztilalom csempészei között a periférikus európaiak, az elkeseredett hontalanok, akik lehettek magyarok is.

Ez a ködös eredetmeghatározás végigvonul a kanadai próza nagy részén.

Az első, többé-kevésbé magyar hőst ábrázoló regény 1965-ben jelent meg az észak-albertai Michael Hornyak „halászbáróról”. Ezt követte néhány elbeszélés, köztük Robert Fulford novellája a torontói irodalmi zavarosban halászgató Alex Hradas szabarcosról, s Margaret Atwood kisregénye, ugyancsak nem kívánatos, George nevű magyar hősről. Majd megjelent Morley Callaghan regénye a torontói Tomory Ilona prostituáltról. S legújabbán Michael Ondaatje világviszzhangot keltő postmodern regénye Almásy Lászlóról.

A kanadai írók, tapintatból-e, vagy valami más okból, ritkán nevezik néven hőseik magyar származását. Kroetsch Michael Hornyakja, angolszász apósa megítélése szerint lehet „hunky” származású, de lehet más nemzetiségű is. Hornyak eredeti valóban tisztázatlan marad, még a felesége sem tudja kideríteni származását s vagyona eredetét. Az energikus Michael, Rolls-Royce luxuskocsiján járja az északi településeket, elcsavarja az útjába kerülő avatatlan nők fejét, s a halászati kereskedelem útján mindent pénzzé varázsol a maga hasznára.

Hasonlóan ködös Alex Hradas nemzetisége is. Nevéből cseh származásra lehet következtetni, de szabadságharcos múltja kifejezetten magyarrá avatja őt. Alex meghódít egy jóhiszemű kanadai lányt, s egész házasságuk alatt megjátssza a nagy irodalmi zsenit. Miután a Canada Councilhoz benyújtott ösztöndíj-kérvényét elutasítják, ellene fordul befogadó hazájának s feleségének.

Meglepően elfogult, s bizonyos fokig rasszista színezetet ölt Margaret Atwood címadó írása, Wilderness Tips. Ebben az író nem takargatja hőse magyar, vagyis idegen származását. George 56-os menekült, otthon a szemétdombon nevelkedett, s három ember meggyilkolása tapad a kezéhez. A közkedvelt írói sémának megfelelően, rendes kanadai családba házasodik, s bár társadalmi helyzeténél fogva semmiben sem marad el ipa, napa, sógorai, sógornői mellett, a szerző minden eszközt felhasznál mássága, s ezért beilleszkedésre alkalmatlan volta hangsúlyozására. Már fizikai megjelenítése is (hajdani kigyóvékony alakja, forradásos arca, mostani pohossága) mindenképpen negatív jellemmé avatja Gyurkát az író szemében. Sógora a kalandor viking, az országokat felperzselő Attila the Hun, s magyar leszármazottai rémítő beütéseit látja benne, lidércálomként.

Elszomorító dolog, hogy Atwood, az újabb írónemzedék e termékeny tagja, szinte perverzítésba hajló élvezetet talál egy olyan elenyésző nemzetiségi csoport megbélyegzésében, amely keveset oszt vagy szoroz a világ, és Kanada dolgaiban. Írói integritását pedig kétségbe vonja az a tény, hogy George magyar származás (lehetett volna jamaikai, orosz, esetleg jenki is!) semmit sem nyújt az elbeszélés színvonalához és autenticitásához.

Michael Ondaatje hősről, az arisztokrata családból származó Almásyról – aki állítólag a második világháborúban kémiszolgálatot végzett Rommel oldalán – egész irodalom létezik magyar, német, angol, arab forrásmunkákban. Feljegyezték biográfusai, hogy az igazi Almásy a háború előtt sivatagkutató volt. Kelet-Szahara és a Líbiai-sivatag belső területeinek, oázisainak felfedezése fűződik a nevéhez. Gépkocsin bejárta Tanganyikát, Kenyát, Ugandát és Szudánt, s a Núbiai-sivatagon keresztül utazott Kairóba. Tudósított a Nílus egyik szigetén élő „magyar” nevű törzsről. S mint mérnök, hatalmas középkeleti építkezésekben vett részt. Az egyiptomi nép valóságos személyi kultuszt font alakja köré. A sri lankai származású Ondaatje tudatlanul használ regényében magyar szavakat, hőse „kurta” nadrágot visel, s a „felhomaly” kifejezés metaforaként húzódik végig a történeten. Tötösy-Zepetnek István, az Albertai Egyetem tanára, recenziójában leírja, hogy Ondaatje, regénye írásakor mit sem tudott hőse, az „angol beteg” magyar származásáról.

A kanadai széppróza alapján a háború utáni magyar bevándorló misztikus, rámenős jellemnek számít. Gyorsan, talán túlságosan is gyorsan feltalálja magát új környezetében, mérhetetlen ambícióval gyökeret ereszt a kősziklába is. (Megjegyzendő, hogy a kanadai íratlan törvények szerint – ellentétben az amerikaiakkal – az ambíció nem kívánatos, de legalábbis gyanús tulajdonságnak számít.) Jellemvonásai közé tartozik még a gyors asszimilálódás, az angol-kanadai családokba való beépülés, s az összetartás hiánya. Ez utóbbival magyarázzák, hogy nincsenek magyar negyedek a kanadai városokban, s a magyar falvak a prérin csak történelmi feljegyzésekben léteznek.

Valamivel megnyerőbb Morley Callaghan regényhősnője. Az arisztokrata származású Tomory Ilona, kétes hivatása ellenére is megőrzi nemes emberi vonásait. Őt egyedül pénzért nem lehet megkapni. Mennyivel humánusabb az önbecsülő Ilona, vagabund alakja ellenére is, a finomkodó Alex Hradasznál, vagy a barátja kedvesét elcsábító, rámenő Hornyaknál, hogy Atwook George-áról ne is szóljunk! A szüleit eltartó Tomory Ilona választékosan, már-már a kegyelet missziójaként végzi hivatását.

Callaghanhoz hasonló együttérzéssel ír magyar hősről, László Lossanról, Norman Levine is. Az önkéntes „száműzetésben” élő Levine a hatvanas években visszatér Angliából Kanadába,

végigutazza az országot s Canada Made Me című könyvében lehangoló képet fest parlagias szülőföldjéről. László Lossan, volt budapesti cirkuszi artista talán az egyedüli pozitív szellemben megrajzolt alak Levine könyvében.

A kanadai írók általában szélsőséges, kirívó jellemeket választanak regény témául. Ez vele jár a nemzet sajátosságaival. Pap István feljegyezte Hol a hazám? című memoárjában, hogy windsori kertészkedése kezdetén szép szolid színű virágokat termelt. De senki ügyet sem vetett rájuk a piacon. Később felvilágosította egy kanadai kertész ismerőse, hogy Kanada ifjú ország, népe szereti magára hívni a világ figyelmét rikító külsővel. Ilyenek itt a városok-falvak, rikító színekben pompáznak a háztetők, a középületek, a parkok és virágoskertek. A világjáró kanadai fiatalok, akik itthon ügyet sem vetnek a patriotizmusra, idegenben teletűzdelik magukat, poggyászaikat, farmerjüket nemzeti zászlóval.

Van abban sok igazság, hogy az új „honfoglalók” között akad mindenfajta: rámenős, kalandor, csaló. Ezek kirínak a nagy montázsból és izgalmasnak bizonyulnak az olvasó számára. A túlzott általánosítások azonban gyakran a túlegyszerűsítés veszélyével járhatnak. Mi tagadás, van a bevándorlók között nem egy Michael Hornyak és Alex Hradas. Van Vajda András is, Zigi is, George is. A széirodalomtól azonban elvárja az intelligens olvasó, hogy túllépje a rövidlátó típusalkotás határát, hogy a közszájon, a sajtóban és a rendőri jelentésekben élő szoknyavadászok, házasságszédítők és egyéb ragadozók mellett felvillantassa, ha csupán fiktív eszközökkel is, egy-egy nemzetiségi csoport pozitív sajátosságait is.

Milyen kár, hogy az angol nyelvű olvasó eddig oly ritkán értesült irodalmán keresztül az államalapítása milleniumának adózó bevándorló magyar képzőművészekről, nevelőkről, zeneszerzőkről, tudományos kutatókról, s főleg az élet – a szó nemesebb értelmében vett – napszámosairól: az egyszerű munkásokról és farmerekről, az eredményes kiskereskedőkről, iparosokról, akik sokban hozzájárulnak e nemzet történelme alakításához.

Vigasztaló, hogy ez a felismerés még megtörténhet. Más népeknél hosszú évszázadokra volt szükség nemzeti létük kellő kialakítására. Kanada valóban fiatal nemzet. Egy ilyen mindent átfogó alkotói folyamat még könnyen kifejlődhet az életében.